

13.Хайдарова Д.К., Хайдаров Н.К., Маджидова Ё.Н., Ходжаева Д.Т. Влияние различных типов лечения на холинергическую и FAS – опосредованную систему у больных хронической ишемии мозга с умеренными когнитивными расстройствами. Научно практический журнал, Неврология. – Ташкент, 2015. – №2. – С. 46-47.

УДК 63.632.951

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХУДУДИДА САБЗАВОТ ЭКИНЛАРИДА
ШИРАЛАРНИНГ ЗАРАРИ ВА УЛАРГА
ҚАРШИ КУРАШ УСУЛЛАРИ**

Б.А.Умаров, Ф.М.Тўраханова

Тошкент Давлат стоматология институти доценти, *Б.А.Умаров*. Ўзбекистон Республикаси
Тошкент шаҳар Олмазор тумани Шифокорлар-2/63.

botirumarov64@gmail.com

Тошкент Давлат стоматология институти ассистент, *Ф.М.Тўраханова*
Ўзбекистон Республикаси Тошкент шаҳар Яншнобод тумани, Бешариқ кўчаси, 4 тор, 3 уй

feruzazub@mail.ru

***Аннотация:** Мақолада сабзавот экинларидан помидор, бодринг ва карам ўсимликларида ўтказилган тажриба натижалари келтирилган. Унда зарар келтирадиган шираларнинг асосий турлари ва зарари ҳақида маълумот берилди. Шира турларига қарши курашда қўлланиладиган пиретроидлар гуруҳига кирувчи кимёвий препаратларнинг биологик самарадорлиги*

ёритилган.

Калит сўзлар: сабзавот, шира, препарат, пиретроид, вариант, иқтисодий миқдор мезони, биологик самарадорлик.

**DAMAGE OF JUICE IN VEGETABLE CROPS IN THE TERRITORY OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND THEM
METHODS OF FIGHTING**

Associate Professor of the Tashkent State Institute of dentistry, *B.A.Umarov*.
63apartments, building 2, Shifokorlar street, Almazar district, Tashkent, Uzbekistan.

botirumarov64@gmail.com

Tashkent State Institute of Dentistry assistant, *F.M.To'raxanova*
3 house, Besharik street, Yanshnabad district, Tashkent, Uzbekistan feruzazub@mail.ru

***Abstract:** The article presents the results of experiments on vegetable crops as tomato, cucumber and cabbage plants. It provided information about the main types and harm of aphid. The biological efficacy of chemicals of the pyrethroid group used for the fight against aphids is presented.*

Key words: vegetable, aphids, drug, pyrethroid, variant, economic quantity, biological efficiency.

Тадқиқотнинг долзарблиги: Ўзбекистонда Республикасида 114 минг гектарда ортиқроқ сабзавот ва картошка экинлари, шундан Ўзбекистонда ҳар йили ўртача 70-80 минг гектардан ортиқроқ ер майдонга сабзавот экинлари экилиб, ундан юқори ҳосил етиштириш учун меҳнат қилинади.

Лекин сабзавот экинларидан юқори ва сифатли ҳосил олишда бироз муоммалар мавжуд. Чунки Республикамизда ҳар йили сабзавот экинларидан етиштириладиган ҳосилнинг 20-30 фоизига зарарли ширалар томонидан зарар келтирилади.

Ширалар сўрувчи зараркунандалар ҳисобланиб, баҳорда ўртача бир кеча кундуздаги ҳаво ҳарорати 10°C дан кўтарилганда қишлоқдан чиқиб, дала четларидаги бегона ўтларда 1-2 чи авлодлари ривожланади ва даладаги маданий экинлар униб чиққандан кейин ширалар тудасида қанотлилари пайдо бўлиб (тарқатувчилари), улар экинзорларга учиб ўтади ва тирик туғиш йўли билан кўпайиб ривожланади. Улар ўсимлик баргининг орқа томонига жойлашиб, ўсимлик клеткасидаги ширани сўриб озиқланади. Зарарланган барглари пастки томонга буралиб, шаклини ўзгартади ва ўсимлик ўсишдан орқада қолади.

Ширалар ўсимликга фақат озиқланиш орқали зарар келтириб қўймасдан, улар ўзларидан ажратиб чиқарган ширали суюқлиги билан барг бетини ифлослайди. Натижада ўсимликда мода олмашиниш жараёни бузилади. Бу эса ўз навбатида ўсимликнинг нормал ўсиб ривожланишига салбий таъсирини кўрсатади. Ёзнинг чилласи (июнб, июль, август ойлари)да ҳаво ҳароратининг кутарилиши шираларнинг ривожланишига салбий таъсирини кўрсатади. Шунинг учун зараркунанда ёзнинг иссиқ кунларида ёзги диапаўзага киришга мажбур бўлади. Август ойи охири ва сентябрдан бошлаб уларнинг ёппасига ривожланиши давом эттирилади.

Тадқиқотнинг ишлаб чиқаришдаги аҳамияти. Ўзбекистон Республикасининг айрим ҳудудлари шароитида сув муаммоси билан боғлиқ табиий иқлим шароитининг ўзгариши сабабли қишлоқ хўжалик экинларини экиб, парваришlashда ва унинг зарарли организмларига қарши курашда бир қанча муаммолар келиб чиқди. Сабзавот экинларида зараркунандаларга қарши кучли таъсир қилувчи комплекс кимёвий препаратларни қўллаш миқдорини чеклаш натижасида зараркунандаларнинг тарқалиши ва зарари йилдан йилга ортиб бормоқда. Айниқса, кейинги йилларда шира турларининг сабзавот экинларига кўплаб тарқалиши ва катта зарар келтириши аниқланмоқда. Шунинг учун шираларга қарши ҳозирги замон, атроф муҳитга кам таъсир қилувчи 2 чи гуруҳ пиретроидларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Тадқиқотнинг изланиш объекти ва методикаси. Олиб борилган тадқиқот ишларининг изланиш объекти бўлиб, бодринг, помидор ва қарам экинлари; уларда зарар келтирадиган зараркунандалардан: полиз, беда; урик-қамиш ва қарамда қарам шираси; қарши кураш воситаларидан: 57% эм.к. фуфанон (0,4-0,6 л/га), эталон учун 25% эм.к. циракс (0,6-л/га) препаратлари ишлатилди.

Сабзавот экинларида шираларнинг ҳисобга олиш методикаси билан, шираларнинг иқтисодий зарар келтириш миқдор мезони препаратларни қўллаш усуллари методикалари ёрдамида ўтказилди.

Тадқиқотнинг натижалари. Шираларга қарши кураш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш мақсадида сабзавот экинларида учрайдиган шираларнинг турларини, улардан тарқалиши ва зарари бўйича устин турларини, ўсимликдаги зичлигини ва зарар келтириш даражасини урганиб чиқдик. Натижада сабзавот экинларидан – бодринг ва помидорда полиз, беда ва урик-қамиш ширалари ҳамда қарамда қарам ширасининг ёппасига ривожланиши ва зарар келтириши аниқланди.

Полиз ширасининг бодрингда ўртача бир зарарланган баргдаги сони 50-донадан 500 донагача кўпайиши, қарамда эса қарам ширасининг ўртача 1 зарарланган ўсимликдаги сони 150 донадан 800-1000 донагача ривожланиши аниқланди. Полиз шираси тушган бодринг ўсимлигининг баргларида озуқа етишмасдан бурилиб, кейинчалик қуриб ерга тўкилади. Ўсимликдан олинадиган ҳосил миқдори камаяди, олинган ҳосил эса сифатсиз бўлади.

Далада шираларнинг ёппасига кўпайган вақтида уларнинг сонини камайтириб турувчи табиий энтомофагларнинг кучи етмай қолади. Шу сабабли шираларга қарши кураш олиб боришга туғри келади. Бу муаммони ҳал этишда бодрингда полиз ширасига қарши ҳозирги замон пиретроидларидан, уларнинг орасида танлаб таъсир қилувчи ва комплекс таъсир этувчи инсектицидлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Сабаби сабзавот экинларида бу препаратлардан 57% эм.к. фуфанон препаратини тажрибада синаб кўрганимизда, гектарига 0,6 литр миқдorigа 400 литр сувга аралаштириб

ишлов берилган вариантда 98% биологик самара бериши кузатилди. Препаратнинг зараркунандага таъсири ишлов берилгандан кейин 1, 3, 7 ва 14 чи кунларда аниқланди. Тажрибамизда препарат сепилганга қадар ширалар сони ўртача 1 зарарланган ўсимликда 50 данадан 300 донани ташкил қилган бўлса, ишлов берилгандан кейин биологик самарадорлик 98% ни ташкил қилди. Эталонда эса бу кўрсаткич 92% атрофида бўлди.

Демак, юқорида кўрсатилган препарат билан июнь ойининг биринчи 10 кунлигида ўсимликнинг ғунчалаш даврида шираларнинг энди кўпайиб бошлаган вақтида ўртача 1 зарарланган ўсимликда 20-25 дондан 500 данагача туғри келганда бир марта пиретроидли препаратлар билан ишлов бериш натижасида сабзавот экинларни шираларнинг ёппасига ўрчиб зарар келтиришининг олди олинадиган ва ҳосилни сақлаб қолишга мумкинчилик яратилади.

Тадқиқотнинг хулосаси:

1. Полиз шираси сабзавот экинларига июнь ойининг иккинчи декадасидан бошлаб тушади ва ёппасига кўпайиб ривожланади.
2. Полиз шираси бодринг ўсимлигини битта баргида ўртача 50 данадан 500 данагача кўпаяди.
3. Зараркунандага қарши ўсимликнинг ғунчалаш даврида 57% эм.к. фуфанон препаратини гектарига 0,6 литр миқдорида 400 литр сувга оралаштириб қўллаганда 98% биологик самарадорликка эришилади.

Литература/References:

1. Торениязов Е.Ш., Хўжаев Ш.Т., Холмуродов Э.А. Ўсимликларни ҳимоя қилиш. – Тошкент: Фан ва технологиялар нашриёти, 2018. – Б.643-644.
2. Торениязов Е.Ш., Ешмуратов Э.Г., Бауетдинов Б.О. ва бошқ. Ўзбекистон шароитида сабзавот-полиз экинларининг асосий зараркунандаларига қарши кураш тадбирларини ўтказиш усуллари // Республика илмий-амалий конф. матер. I-қисм. – Самарканд, 2015. – Б.242- 45.
3. Утепбергенов А.Р., Панаева Б. Сабзавот-полиз экинларида учрайдиган сурувчи зараркунандаларнинг турлари ва уларга қарши кураш усуллари қўллаш // Тошкент давлат аграр университети Нукус филиали Респ. конф. матер. – Нукус: FARMA PRINT NUKUS, 2018. – Б.66-67.
4. Танский В.И. Экономические пороги вредоносности насекомых и их роль в защите растений // Инф. бюлл. ВПС МООБ. – 1981. – №10. – С. 46-86.
5. Успенский Ф.М. Определение численности вредителей хлопчатника // Методика полевых и вегетационных опытов с хлопчатником. – Ташкент: УзНИХИ, 1973. – С.162-174.
6. Хўжаев Ш.Т. Инсектицид, акарицид, биологик фаол моддалар ва фунгицидларни синаш бўйича услубий кўрсатмалар II-нашр. – Тошкент: «КОНИ-NUR» МЧЖ босмаҳонаси, 2004. – Б.22-24.
7. Умаров Б.А. «Изучение уровня медицинской активности сельского населения». Молодой учёный (международный научный журнал). №5. Часть 1. Ст. 64-66. Беларусь. 2018г
8. Л.А.Пономарева., Б.М.Маматкулов., Б.А.Умаров «Проблемы ответственности врача по взаимоотношениям с онкологическими больными» Биомедицинская этика: Проблемы и перспективы. Международной конференции. МГМИ. Минск, 2000.-с.143-144.
9. Mirkhamidova S. Rustamova Kh., Umarov B., Kamilova D., Pakhrudinova N «The Role of Nurses in Organizing HIV Prevention Work in Educational Institutions» Annals of R.S.C.B., ISSN:1583-6258, Vol. 25, Issue 2, 2021, Pages. 3079 – 3091.